

CATALUNYA I ESPANYA: UNA RECERCA DE VIDA D'EN MIQUEL CAMINAL. *IN MEMORIAM*

Jaume Vernet i Llobet

Catedràtic de Dret Constitucional de la Universitat Rovira i Virgili, i conseller del Consell de Garanties Estatutàries de Catalunya

SUMARI: I. Introducció. – II. El federalisme. – 1. El federalisme, el nacionalisme i la democràcia. – 2. El federalisme pluralista. – III. Catalunya i Espanya. – 1. Els problemes d'encaix. – 2. La reforma estatutària. – 3. El federalisme com a alternativa constitucional. – 4. L'autodeterminació. – IV. Federalisme, representació política i llengua. – Bibliografia.

I. Introducció

El professor Miquel Caminal i Badia, catedràtic de ciència política de la Universitat de Barcelona,¹ va dedicar gran part de la seva tasca investigadora² a una de les seves passions vitals: el catalanisme, des d'una diversitat de facetes.³ Ell mateix es referia a la seva identitat politicointel-

---

1. Va ser professor titular de ciència política a les universitats de Barcelona i Rovira i Virgili.

2. A més a més d'investigador, també ha realitzat tasques de gestió a la universitat, com ara vicerector (1986-1989 a la UB) o secretari general (1993-1995 a la URV), i s'ha implicat en la governació, especialment a través de dos càrrecs, un d'assessorament i l'altre de responsabilitat política, com a president de la Comissió Assessoradora per la Reforma de l'Autogovern (2004-2006) i com a director del Memorial Democràtic (2008-2011). D'aquestes dues activitats, la primera té especial relació amb el que desenvolupem aquí.

3. Les publicacions principals de Miquel Caminal que tenen una relació més llunyana amb aquesta contribució se citaran fonamentalment en aquest peu de pàgina; la resta, en concordança amb el text. Així, podem destacar: *Joan Comorera* (3 vols.), Barcelona, Empúries, 1984 i 1985; *Manual de ciència política*, Madrid, Tecnos (1a ed. 1996), 2008, en català i castellà; "Pi y Margall. El federalismo como ideología", i "Enric Prat de la Riba. El nacionalismo conservador", ambdós en J. Anton i M. Caminal, *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*, Barcelona, Teide, 1992, p. 245-284 i 575-595, respectivament; "Nacionalismo y federalismo", en J. Anton (comp.), *Ideologías y movimientos políticos contemporáneos*, Madrid, Tecnos, 1998; *Nacionalisme i partits nacionals a Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1998; *El sistema polític de Catalunya*, Barcelona, Tecnos /

lectual i s'ubicava políticament com a catalanista d'esquerres, posició que al seu parer justificava d'una banda, el seu interès i capteniment ciutadà, i de l'altra, com a investigador, l'estudi del federalisme.⁴

De tots els aspectes relatius a l'estudi del catalanisme, la perspectiva que es fixava en la complexitat de l'articulació institucional de Catalunya a Espanya⁵ és la que es comentarà bàsicament en aquest treball. Així, examinarem les seves aportacions bàsicament en els estudis publicats,⁶ en forma de monografies o d'articles, sobre aquest darrer tema. Així mateix, em detindré breument en les seves bases teòriques, fonamentalment en el federalisme com a solució a la dificultat de l'encaix de Catalunya a l'estat espanyol, tot defugint expressament les citacions doctrinals a altres autors, a fi de destacar més nítidament les seves contribucions específiques. En els seus treballs demostra un coneixement profund dels clàssics del pensament, especialment del nacionalista i federalista, que generalment cita i emprà oportunament i de manera adequada.

Naturalment, la meua procedència disciplinària condicionarà l'enfocament general d'aquest article. Per tant, demano excuses a l'avançada per la manca de coneixement d'aspectes de la seva obra que poden tenir un component predominantment politològic⁷ o d'història del pensament polític, que, des d'una perspectiva eminentment jurídica, se'm poden escapar.

Em proposo comentar l'evolució del pensament de Caminal a través de les seves publicacions i de les seves paraules, com hem anunciat, respecte de la forma d'estructurar els estats plurinacionals, i particular-

---

Edicions de la UB / Publicacions de la UAB, 1998; *Liberalisme polític i democràcies plurinacionals*, Barcelona, Institut d'Estudis Autònoms, 2009; *Nacionalisme i partits nacionals a Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1998.

4. Caminal, "El federalismo pluralista. Diálogo con Joseba Arregui y Pablo Ródenas", *Revista Internacional de Filosofía Política*, 21, 2003, p. 166.

5. No en va fou sotsdirector d'aquesta revista entre l'octubre del 2005 i el mateix mes del 2010.

6. Tanmateix, excepcionalment farem referència a algun esborrany o nota manuscrita no publicada.

7. Caminal defineix l'art de la política com aquell que "consisteix a defensar els propis interessos i objectius dins d'una correlació de forces determinada, sabent sumar el màxim nombre de complicitats, tenint en compte els poders de l'adversari i, alhora, els interessos dels tercers sectors", d'acord amb la ponència presentada a la sessió del 3 d'octubre de 2013 dins del Cicle Horitzó 2020 sobre *El projecte del catalanisme polític en l'horitzó de l'Europa del 2020*, Centre d'Estudis Jordi Pujol, p. 22 (esborrany). D'una forma més àmplia, esbossa que és la ciència política al *Manual de ciència política*, del qual és editor, en el capítol "La política i la ciència política", Madrid, Tecnos, 3a ed., 2a reimpr., 2008, p. 27-32.

ment les relacions d'índole institucional entre Catalunya i Espanya. La majoria de la seva obra es dedica a l'estudi del federalisme, concretat en la fórmula del federalisme pluralista,⁸ tot i que en els darrers anys, davant la inviabilitat política d'aquesta solució, propugnava altres vies fora de l'espai polític espanyol. No dubto que la STC 31/2010 sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya va influir decisivament en aquest canvi, tot i que els efectes de la resolució judicial en el seu pensament no foren immediats.⁹ Finalment abordaré altres qüestions relacionades amb la forma d'Estat, en les quals l'element principal estudiat és perifèric, com ara la representació política o la llengua relacionades amb el federalisme, que tractarem al final d'aquest treball dedicat a la memòria d'un excel·lent professor i company, amb qui he tingut també el privilegi de compartir bones estones com a amic.

II. El federalisme

1. El federalisme, el nacionalisme i la democràcia

En els seus estudis interrelaciona els conceptes de federalisme, nacionalisme i democràcia, que també ha examinat per separat, tot intentant fer abstracció del cas espanyol a fi d'objectivar el debat obert sobre aquest cas. Aquesta opció es plasma de forma clara en el seu llibre *El federalisme pluralista* (2002), que comentarem detingudament més endavant.

La seva preocupació ha estat per allò absent (en el seu parer)¹⁰ del debat científic i polític espanyol: la qüestió de les nacionalitats, així com la necessitat de comprendre el concepte de *nació* des de tres

---

8. Caminal, *El federalismo pluralista*, Barcelona, Paidós, 2002.

9. Aquesta hipòtesi es basa en els fonaments de les seves aportacions: el federalisme pluralista pretén la reforma federal de l'Estat autonòmic, el qual considera un sistema "obert", que consent una reforma estatutària i constitucional. *Vid.* M. Caminal, "Diversidad, representación y proceso federal", *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid*, 2004, p. 132 i 135. El fet que el Tribunal Constitucional tanqués l'aprofundiment plurinacional de l'Estat autonòmic i la millora competencial amb la STC 31/2010 faria replantejar la viabilitat de les seves propostes.

10. Amb caràcter general, ja ho havia apuntat I. Berlin, quan es preguntava per la insuficient presència del nacionalisme en els textos doctrinals. Tanmateix, corregeix Caminal, a *op. cit.*, "Diversidad, representación y...", p. 122, el nacionalisme sí que és present a l'estat modern, en tant que inherent a l'estat nacional, la qual cosa nega la pluralitat nacional interna, que és l'absència que destaca Caminal.

accepcions interdependents en la seva historicitat: la nació jurídica, la nació cultural i la nació política,¹¹

En aquest sentit, és interessant la distinció que fa entre nació jurídica i política, segons la qual “no és el mateix estar vinculat necessàriament a un estat nacional que estar-ho voluntàriament”. En el primer cas s’organitza un simple registre administratiu, en el segon són els ciutadans els que se senten vinculats amb l’estat.¹² La nació jurídica compta i obliga els ciutadans, en canvi, la política els demana si volen formar part de la nació. De manera que “es pot formar part d’un estat nacional i no sentir-se’n partícip, és a dir, es pot formar part de la nació jurídica i no sentir-se membre de la nació política.”¹³ En democràcia ningú ha de ser sotmès contra la seva voluntat, sentència.¹⁴ Una altra cosa diferent és la nació cultural. L’equiparació amb la nació política “és errònia, discriminatòria i excloent”, com exposa amb la seva característica contundència i claredat.¹⁵

Tanmateix, obtenir una definició acabada de nació¹⁶ no és un fet que hagi considerat necessari desenvolupar en algunes contribucions, i així ho ha manifestat, a fi de comprendre i relacionar el nacionalisme amb el federalisme.

En qualsevol cas, l’autor, autodefinit com a catalanista, com he avançat, critica contundentment el nacionalisme, vingui d’on vingui.¹⁷ Per ell no és correcte establir una equivalència exclusiva entre el catala-

---

11. Caminal, *Nacionalisme i partits nacionals...*, p. 16-40.

12. Caminal, “Democràcia, federalisme i estats plurinacionals”, en F. Requejo i M. Caminal (eds.), *Liberalisme polític i democràcies plurinacionals*, Barcelona, Institut d’Estudis Autònoms (2009), p. 424.

13. Caminal, “Democràcia, federalisme...”, p. 424.

14. Vegeu-ne la justificació a M. Caminal, “Trilogia federal, tres cartes d’un federalista català”, *L’hora. El diari en línia de nou cicle*, <http://www.noucicle.org/lhora/?p=10110> (consultat l’octubre de 2013).

15. Caminal, “Democràcia, federalisme...”, 2009, p. 422 i 423.

16. Sobre els diversos intents de definir la nació, es pot consultar: Caminal, *El federalisme pluralista*, p. 178-188. Amb tot, el seu discurs retorna a una definició originària de nació basada en la idea que es tracta d’una comunitat o poble identificat pel lloc o per la procedència historicocultural (p. 215).

17. En unes expressives frases afirma que: “El nacionalismo puede ser libertador cuando fija los fines de la autodeterminación, puede ser opresor cuando define el sujeto de la autodeterminación y casi siempre es conflictivo cuando señala el territorio objeto de la autodeterminación”. Vid. Caminal, *El federalismo pluralista*, p. 177.

nisme i el nacionalisme català,¹⁸ perquè en la tradició catalanista¹⁹ s'hi han comptat regionalistes, federalistes i nacionalistes,²⁰ i fins fa ben poc les opcions unionistes (autonomistes i federalistes) eren clarament majoritàries. D'aquesta manera, defensa la *secularització nacionalista* de l'estat i la separació entre estat i nació,²¹ emulant els postulats laics i l'aconfessionalitat de l'estat.

En un pla més general, en la seva opinió, el nacionalisme és caduc, perquè també ho és l'estat nacional. El fonament i la legitimació de l'estat nacional es basa en tres fal·làcies: la sobirania indivisible; l'equivalència entre estat i nació i la uniformitat nacional.²² A més, hi ha una diferència profunda entre el nacionalisme i el federalisme, que rau en la concepció fortament territorial de cada noció: "El nacionalismo delimita *un territorio nacional*, el federalismo articula *territorios federados*".²³

La seva obra sobre aquest tema ha estat contínuament reelaborada,²⁴ partint d'uns criteris bàsics que ha anat polint i complementant al llarg dels anys, mitjançant les seves conferències i publicacions.

---

18. Caminal, "Els catalanismes i l'Espanya plurinacional", a *El nou catalanisme*, de N. Bilbeny i A. Pes (ed.), Barcelona, Ariel, 2001, p. 141, on diu que el mot *catalanisme* té una gran virtut i una possible trampa: s'afirma una identitat i una voluntat d'autogovern, sense fer ús del terme *nacionalisme*, sempre que, rebla, catalanisme i nacionalisme siguin conceptes realment diferents.

19. Una aproximació al catalanisme des de la perspectiva històrica la trobem en M. Caminal, "Catalanisme i autogovern", a Caminal i Matas (ed.), *El sistema polític...*, Barcelona, 1998, p. 25-53.

20. Gràcies a l'ambigüitat del terme *catalanisme*, que concita una amplitud de coincidències polítiques, com apunta en M. Caminal, "Estado, autodeterminación y catalanismo", en W. Safrán y R. Máiz (coord.), *Identidad y autogobierno en sociedades multiculturales*, Barcelona, Ariel, 2002, p. 156-157.

21. Caminal, "El federalismo pluralista. Diálogo...", 2003, p. 173.

22. Caminal desenvolupa aquesta trilogia a *l'op. cit.* "Democràcia, federalisme...", p. 402-439.

23. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 213. El territori és important tant per al nacionalisme com per al federalisme, tanmateix, si aquest darrer no se sotmet a la batuta nacional, té un caràcter obert, per contraposició al caràcter tancat del nacionalisme, a M. Caminal, "El federalismo pluralista: democracia, gobierno y territorio", a F. Quesada (coord.), *Plurinacionalismo y ciudadanía*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2004, p. 145.

24. Així ho expressa, per exemple, a la nota 1 de la p. 401 del seu treball intítulat i ja citat "Democràcia, federalisme i estats plurinacionals".

2. El federalisme pluralista

La qüestió central del seu treball així intitulat és, prenent-li els mots en préstec, si pot el federalisme ser una alternativa al nacionalisme i no solament el seu instrument.²⁵ La seva obra se circumscriu a considerar la viabilitat del federalisme pluralista com a forma i procés de transformació *interna* dels estats nacionals, tot descartant l'estudi de l'estructuració d'unitats polítiques territorialment molt àmplies o d'àmbit continental, que podríem qualificar d'*externa* i objecte d'altres treballs.

El federalisme ha permès construir la unitat nacional, tot compatibilitzant-la amb mantenir la pluralitat de les parts integrants. No obstant això, la primacia de la unitat s'ha anat imposant a la realitat pluricultural. D'aquesta manera, s'ha desvirtuat el sentit originari del pacte federal, consistent a unir preservant la diversitat.²⁶

El federalisme hauria de ser una via de superació dels conflictes nacionals i, particularment, el federalisme pluralista, que proposa en aquesta obra, pretén trencar la submissió federal al nacionalisme d'estat. De fet, l'autor pretén alliberar el federalisme del nacionalisme.

En el seu parer, la base del federalisme pluralista és la democràcia. A partir de la seva millora i aprofundiment podem arribar a un sistema federal en què predominin l'equitat i la diversitat. L'estat, diu, ha tingut "un origen al marge de tota decisió democràtica, fruit de les circumstàncies històriques i de la llei de la força". No busca, però, deslegitimar-lo, ni tampoc passar pàgina. En tot cas, justifica que "tindran dret a la independència i l'autogovern aquells pobles sotmesos a dominació o opressió".²⁷ La comunitat política ha de dependre del que vulguin democràticament la majoria dels seus ciutadans.

Per Caminal, el federalisme pluralista és el mitjà que permet la transformació dels estats nacionals en plurinacionals, superant l'estat mononacional mitjançant el pluralisme nacional.²⁸ Per això, ha de sobrevolar tant el nacionalisme d'estat com el "nacionalisme d'oposició"

---

25. Caminal, "El federalismo pluralista. Diálogo...", 2003, p. 167.

26. Caminal, "Nacionalismo, federalismo y democracia territorial", *Claves de Razón Práctica*, 73, 1997, p. 13.

27. Caminal, "Democràcia, federalisme...", 2009, p. 418.

28. *Ibidem*, p. 441.

(en expressió de Breuilly, 1985)²⁹ de les nacions sense estat. El canvi de mentalitat vindrà, d'una banda, de la laïcitat nacional dels poders públics, i de l'altra, de l'organització territorial d'aquests en esferes de govern interdependents, d'acord amb els principis federalistes bàsics.³⁰

Tanmateix, el federalisme pluralista no és un model que es proposa exclusivament per als estats plurinacionals. Així, quan el caracteritza, el descriu afirmant que l'estructura institucional ha de ser policèntrica, i el seu funcionament, asimètric, independentment de la seva composició plurinacional, ja que deriva directament de la mateixa concepció federal, la qual ha de mantenir un cert equilibri entre, d'una banda, la tendència a la centralització i a la simetria, i, de l'altra, la garantia dels interessos dels estats federats, tot afavorint una diversitat territorial compatible amb la integració ciutadana.³¹ El seu *federalisme* comparteix bases teòriques amb el federalisme asimètric.³² però també se'n diferencia a la pràctica.³³

En les pàgines preliminars que dedica a desenvolupar *El federalismo pluralista* (2002), insisteix en la submissió federal al món del nacionalisme i dels estats nacionals, tot exposant el que ha significat teòricament i històricament el nacionalisme en els estats federals,³⁴ a partir del pensament federalista i d'experiències concretes, en els quals no ens detindrem i que estan sintetitzades en el llibre esmentat.³⁵ Prèviament contraposa el federalisme, pluralista per definició, garantia de la convivència basada en la diversitat, amb el monopoli de la nació, de la qual es vol alliberar tot cercant una poliarquia

---

29. Caminal, "Catalanismo y autogobierno", a Hernández Sánchez i J. Espinosa (coord.), *Nacionalismo: pasado, presente y futuro*, Cuenca, Ed. Univ. Castilla-La Mancha, 2000, p. 62.

30. Caminal, *Democràcia, federalisme...*, 2009, p. 442.

31. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 229 i 230.

32. El situa i defineix a M. Caminal, "Federalisme asimètric", *Nous Horitzons*, 142, 1996, p. 5-6, on destaca que és una fórmula específica per trobar un encaix de la situació singular del Quebec que no es pot generalitzar al Canadà.

33. El federalisme asimètric no s'ha obert camí dins dels models federals coneguts i vigents, més enllà del Canadà, en tant que d'alguna manera es qüestiona la unitat de l'estat nació i implica un cert greuge comparatiu, cosa que fa que difícilment qualli, segons Caminal, *Nacionalisme i partits...*, 1998, p. 44. Oimés, Caminal destaca la paradoxa de Ch. Tarlton, segons la qual en societats diverses i asimètriques no convé un sistema federal, sinó unitari, "El federalismo pluralista...", 2004, p. 136.

34. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 51-152.

35. I en d'altres, com ara Caminal, "El federalismo pluralista...", 2004, p. 137-140.

territorial.³⁶ La concepció del federalisme pluralista és al marge i per superar el marc teòric de la nació,³⁷ que ho encapsula i ho contamina tot, per la qual cosa cal crear nous conceptes “postnacionalistes” que expliquin les claus de la globalització i la regionalització, que es mouen per les transformacions de la comunicació, l’economia, la cultura i la política.³⁸ Els estats nacionals transcorren sobrevolant i simultaniejant cinc etapes, d’acord amb els principis hobbesians de l’estat modern.³⁹

La segona part del llibre *El federalismo pluralista* la dedica a desplegar els seus arguments, a través de tres línies que li serveixen de rúbrica dels diferents apartats: a) el que el federalisme ha estat, és i pot ser; b) la interdependència entre l’estat nacional i l’autodeterminació, i c) el federalisme pluralista i el procés de transformació de l’estat nacional, qüestions a les quals dedicarem la nostra atenció seguidament.

a) Al que el federalisme ha estat, és i pot ser, subtítulat «federalisme i pluralisme», hi dedica unes pàgines⁴⁰ en les quals, a partir de la definició de federalisme com a organització de Riker, hi va sumant les aportacions de Duchacek, de King i especialment d’Elazar, les quals fan imprescindible el desenvolupament del federalisme originari en una societat liberal i democràtica. El primer federalisme es basa a resoldre dues necessitats: la seguretat mútua d’uns ens autònoms i l’assoliment d’un espai econòmic i social. En aquest federalisme no és imprescindible que l’estructura establerta sigui fidel a la llibertat i a la democràcia, que en la seva evolució futura, en el federalisme pluralista, serà essencial. El federalisme ideal “une amparando la diversidad”,⁴¹ de manera que el federalisme, que ell defensa, pot servir per acomodar

---

36. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 41-42.

37. En aquest afany d’alliberar les tècniques jurídiques d’organització federal del nacionalisme d’estat i construir el federalisme com a ideologia democràtica apunta el respecte de quatre principis: la conjunció i no confrontació entre la llibertat civil i la identitat cultural; la democràcia republicana i participativa; el principi territorial de subsidiarietat, i el federalisme asimètric, que desenvolupa en Caminal, “Nacionalismo, federalismo...”, 1997, p. 14-16.

38. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 47-48.

39. *Ibidem*, p. 49-50.

40. *Ibidem*, p. 157-174.

41. *Ibidem*, p. 167.

la diversitat cultural i nacional,⁴² qüestions que no es plantejaren en els inicis de la formulació del model federal, que resolía altres necessitats.

b) La interdependència entre l'estat nacional i l'autodeterminació la tracta en una altra part de les seves reflexions. Caminal parteix del nucli de la definició del federalisme: l'existència d'un pacte, el qual precisa la voluntarietat⁴³ per ser real i no només formal o nominal. El pacte federal ha de permetre la unió no obligatòria i conscient, així com la seva continuïtat. El pacte no és només originari, sinó també permanent.

Igualment, subratlla de nou la incompatibilitat del federalisme amb el nacionalisme, a partir de la impossibilitat d'un "nacionalisme universal", manllevant l'expressió de Levy.⁴⁴

D'aquest incompatible binomi arriba a la idea que els conceptes d'estat nacional i d'autodeterminació són interdependents⁴⁵ i que cal qüestionar si es pot anteposar la nació a la ciutadania, cosa que nega d'arrel, sobre la base d'un argument cronològic: "La nación llegó antes que la democracia, y en este sentido el nacionalismo es predemocrático".⁴⁶

El pas següent és la distinció entre nacionalitat i ciutadania i la subsegüent diferenciació entre autodeterminació i autogovern,⁴⁷ així com els drets als quals es refereixen. Per Caminal, la separació conceptual entre nació i estat comporta que la legitimació d'aquest no es basa en la nació sinó en la ciutadania. Aquesta desvinculació de la nació de l'estat possibilita superar els conflictes nacionals, de manera que diverses "formes nacionals" poden conviure dins un mateix estat, mitjançant una fórmula d'estructuració federal.⁴⁸ Això no obstant, no constitueix una proposta de substitució del dogma d'un "estat mononacional", per un "estat multinacional",⁴⁹ ja que la plurinacionalitat

42. *Ibidem*, p. 174.

43. *Ibidem*, p. 158.

44. Caminal, "Estado, autodeterminación y catalanismo", 2002, p. 140.

45. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 192.

46. *Ibidem*, p. 198.

47. *Ibidem*, p. 201.

48. *Ibidem*, p. 203 i 205.

49. En aquest sentit, coincideix amb W. Kymlicka quan aquest afirma que s'ha de deixar de pensar en un món d'estats nació per pensar en un d'estats multinacionals. *Vid.* M. Caminal, "Nacionalismo liberal, federalismo pluralista y estados plurinacionales. Algunos argumentos en torno al diálogo entre el federalismo pluralista y el nacionalismo liberal",

és un fet contingent, no un dogma, igual que l'estat, que és fruit de l'acció humana i es pot canviar.⁵⁰

c) El federalisme pluralista i el procés de transformació de l'estat nacional tanca la seva obra de referència. A mode de conclusions, advoca perquè "una cultura federal es plural o no es federal",⁵¹ enllaçant l'evolució del federalisme cap a la llibertat i la democràcia territorial exposada anteriorment. D'aquesta manera podríem entendre que la seva proposta, el *federalisme pluralista*, és una reiteració, ja que "sin pluralismo, el federalismo deriva en una estructura federal por fuera y uniforme por dentro. El pluralismo implica el reconocimiento de la diversidad social y cultural".⁵² És més, afirma: no hi ha veritable federalisme si no és pluralista. Aquesta teoria del *federalisme pluralista* topa, en la pràctica, amb la realitat política i l'opinió contrària de la majoria de la població, espanyola i catalana. Per això qualifica el federalisme de pluralista, ja que d'acord amb les seves reflexions no caldria, atès que el pluralisme és intrínsec a la noció teòrica del federalisme.

D'aquesta manera, pren sentit proposicional la rúbrica de l'obra que comentem, en què presenta el seu model federal –"El federalismo necesita del pluralismo para no perder de vista su razón de ser"– per assolir una societat més justa i lliure, de manera que pot ser la via organitzativa i de regulació de la plurinacionalitat i del multiculturalisme.⁵³ Aquest objectiu serà possible si es comprèn la seva proposta dins de tres coordenades, apuntades prèviament: la delimitació, divisibilitat i "secularització" del *demos*; la separació entre ciutadania i nacionalitat, entre autogovern i autodeterminació, i l'organització institucional i funcional de les federacions a partir del policentrisme i de l'asimetria.⁵⁴

---

a F. Fernández-Llebrez i A. Valencia, *La teoría política frente a los problemas del siglo XXI*, Granada, Universidad de Granada, 2005, p. 145.

50. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 224-225.

51. *Ibidem*, p. 207.

52. *Ibidem*, p. 208.

53. *Ibidem*, p. 208-209.

54. *Ibidem*, p. 209-238.

III. Catalunya i Espanya

1. Els problemes d'encaix

Per a Caminal, el catalanisme sorgeix d'una societat moderna que es fa nació sobre el fracàs de la seva inserció en l'estat nació espanyol.⁵⁵ Sense aturar-nos en aquest punt, el problema de l'encaix de Catalunya a Espanya ha estat argumentat i assenyalat pels clàssics del catalanisme, cosa que ha recollit i ha fet seva en una diversitat d'articles sobre aquest corrent del pensament.

Més recentment, en l'àmbit que més ens interessa, l'estat de les autonomies tenia, al començament, dues assignatures pendents respecte de l'Espanya plurinacional: una de superada, segons Caminal, que era l'establiment de l'autogovern de les nacionalitats i regions, és a dir, la descentralització territorial com a part substancial del sistema democràtic, i l'altra, per assolir, l'encaix de les nacionalitats i el reconeixement del *fet plurinacional*, el qual ha estat l'objectiu del catalanisme al llarg del segle xx.⁵⁶

Amb el significatiu títol de "Balanz de 30 anys. Catalunya i Espanya no encaixen" conclou, el 2007, després d'aprovar la reforma de l'Estatut, que "Catalunya i Espanya conviuen, però no encaixen. Com a federalista em dol constatar-ho".⁵⁷

L'estat autonòmic el veu concebut com un estat descentralitzat administrativament amb algunes asimetries territorials, que és el màxim a què està disposat a arribar el nacionalisme espanyol majoritari, cosa que no resol els conflictes nacionals.⁵⁸ El resultat és una autonomia política de baixa qualitat generalitzada,⁵⁹ sotmesa a la legislació unilateral de l'estat i a la interpretació variable del Tribunal Constitu-

55. Caminal, "Catalanismo y autogobierno", 2000, p. 63.

56. Caminal, "Catalunya, Espanya i Europa", a M. Caminal i J. Matas (ed.), *El sistema polític de Catalunya*, Barcelona, Tecnos / Edicions UB / Publicacions UAB, 1998, p. 406 i 422.

57. Caminal, "Balanz de 30 anys. Catalunya i Espanya no encaixen", *L'Avenç*, 323, 2007, p. 46.

58. Caminal, "L'estat autonòmic espanyol: entre la resistència nacionalista i l'horitzó federal", a *Federalisme i plurinacionalitat. Teoria i anàlisi de casos*, M. Caminal i F. Requejo (eds.), Barcelona, IEA, 2009, p. 528. Aquesta obra s'ha traduït a l'anglès en l'obra *Federalism, plurinationality and democratic constitutionalism: theory and cases*, London / New York / Barcelona, Routledge / IEA, 2012.

59. En paraules manllevades de l'expressió transparent de C. Viver, "La reforma de los Estatutos de autonomía", *La reforma de los Estatutos de autonomía*, Madrid, CEPC, 2005.

cional, es pot afegir. Per aquest motiu, el catalanisme ha de continuar compromès en l'ampliació de l'autonomia política i plenament implicat en la construcció política europea, encara que la Unió Europea doni un marge estret al fet regional i a les nacions sense Estat.⁶⁰ Hi ha una certa normalitat democràtica i autonòmica, però no està tot fet.⁶¹ La democràcia (i el federalisme) evoluciona i és perfectible, i cal seguir aprofundint i millorant les tècniques democràtiques (i federals) per atansar-nos al seu ideal.

En el tombant de segle, els partits catalanistes comparteixen uns principis amb relació a la nació i a l'autogovern catalans, de forma que participen de la idea que l'etapa de consolidació democràtica i de desenvolupament de l'Estatut de 1979 ja ha arribat a port, per la qual cosa cal passar a un estadi superior on es reconegui la singularitat nacional de Catalunya en el marc d'un estat plurinacional, tot diferenciant-la de les comunitats autònomes de base regional,⁶² que han arribat a un significatiu nivell de consolidació institucional.

2. La reforma estatutària

Amb la finalitat de millorar i aprofundir l'autonomia propiciada per la Constitució i l'Estatut d'autonomia de 1979, es va iniciar el procés de reforma estatutària. En aquest context, Caminal hi va apostar fort personalment, àdhuc presidint la Comissió Assessora per a la Reforma de l'Autogovern i mitjançant les seves contribucions acadèmiques. La seva prioritat va ser procurar que la negociació del "nou" Estatut fructifiqués i fos manifestament millor que l'anterior, en aquell moment vigent. Per això, per a ell, en aquell moment, la *qüestió* era la millora substancial del marc, de les competències i els mitjans de l'exercici de

---

60. Caminal, "Catalunya, Espanya i Europa", 1998, p. 417. Tanmateix, segueix més endavant, la construcció europea continua sent un ideal del catalanisme des de Pi i Margall i Almirall, p. 424, pels qui ha mostrat una gran admiració. Del primer va dir que "es difícil encontrar en el panorama político español del siglo XIX una figura política de igual envergadura intelectual, de mayor coherencia política y honestidad personal", a Caminal, "Pi y Margall. El federalismo...", 1992, p. 245.

61. Caminal, "Catalanisme, democràcia i federalisme", a M. Caminal i F. Vilanova (eds.), *Federalisme, catalanisme, europeisme: corrents de pensament i pràctica política*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, 2003, p. 121 i 125.

62. Caminal, "Els partits nacionals i la sobirania política de Catalunya", a E. Fossas (dir.), *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*, Barcelona, Proa, 2000, p. 321 i 325-327.

l'autonomia política. Conseqüentment, centrar o condicionar l'abast de la reforma a la inclusió o no del terme "autodeterminació" al preàmbul o a l'articulat de la nova norma d'autogovern no era la qüestió, sense negar el dret que tota nació té a ser estat, si aquesta és la voluntat política de la ciutadania (i és factible o possible).⁶³

El procés de reforma estatutària no serà un exemple a seguir des de la perspectiva política. Així, Caminal entén que es va fer "amb una forta dosi de confusió, d'imprudència partidista i de divisió catalanista", no havent-hi "cultura d'unitat catalanista des del principi fins al final".⁶⁴

La valoració inicial de la reforma estatutària, al seu parer, tot i així, va ser positiva, en tant que la seva funció era consolidar l'autogovern i corregir les disfuncions sorgides de la transició política.⁶⁵ "El resultat agredolç de la reforma de l'Estatut [...] és el darrer exemple d'un vell desencontre, o bé d'un encontre forçat que fa de la necessitat virtut".⁶⁶

L'inici del procés de reforma estatutària catalana va provocar un efecte mimètic en altres comunitats autònomes, algunes de les quals ja havien fet prèviament altres reformes. Aquesta, però, tenia un caràcter general i més ambiciós que les anteriors. En paraules de Caminal, "la lògica i la coherència aconsellarien procedir primer a una reforma constitucional, però aquesta no està a la vista en el grau en què fóra necessària i desitjable. Per tant, no hi ha altre camí de millorament i desenvolupament de l'estat autònom que la reforma dels Estatuts".⁶⁷ Ara bé, també creu que les reformes estatutàries poden "anticipar i, alhora, crear les condicions polítiques perquè una futura i necessària reforma constitucional es faci en un context polític de menor risc o incertesa, i amb l'experiència de l'impacte polític i constitucional de

---

63. Caminal, "L'autodeterminació no és la qüestió", *Nous Horitzons*, 175, 2004, p. 9, 11 i 12.

64. Caminal i J. Pich, "Federalisme i catalanisme (1868-2010)", *Activitat Parlamentària*, 21, 2010, p. 14.

65. Caminal, "Por la reforma federal de la Constitución de 1978", a *La reforma de la Constitución a debate*, J. Vernet (coord.), Palma, Institut d'Estudis Autònoms, 2010, p. 191 i 193.

66. Caminal, "Balanç de 30 anys...", 2007, p. 44.

67. Esborrany d'informe elaborat per M. Caminal, titulat "Anàlisi comparativa de les reformes estatutàries en curs", de novembre de 2006, p. 6.

l'aplicació dels nous Estatuts",⁶⁸ la qual prendrà forma sota el paradigma federal.⁶⁹

Els nous estatuts coincideixen en el fet que són conseqüència de la mateixa construcció i funcionament de l'estat autonòmic, i que pretenen desenvolupar el màxim nivell d'autogovern dins dels límits de la Constitució; accentuen els trets identitaris i la història de cada comunitat; inclouen amb més o menys detall drets, deures i principis rectors; prenen l'Estat com a model institucional; automitzen el poder judicial i l'estructura territorial de l'Estat, i, a l'últim, proposen un model més definit de distribució competencial.⁷⁰

3. El federalisme com a alternativa constitucional

En diversos escrits Caminal planteja la necessària reforma de la Constitució en sentit federal. Parteix de la idea que la reforma constitucional no era possible en el moment que es va iniciar la reforma de l'Estatut de 2006, però ha estat el seu incomplet desideràtum, en tant que solució politicoinstitucional a la qüestió territorial.

La reforma estatutària fou "un gran avance en la letra" i calia que es concretés en la realitat política. Tanmateix, les fortes reaccions que va despertar el darrer procés estatutari, a diferència d'altres reformes simultànies en d'altres contrades, fa pensar que no hi haurà cap avenç per a l'autogovern "si no es mediante la reforma constitucional".⁷¹

Aquesta reforma en determinades qüestions podria significar un pas qualitatiu en la consolidació de l'estat autonòmic, alhora que permetria la resolució dels conflictes nacionals existents a Espanya, obra inacabada durant el procés constituent de 1978.⁷²

---

68. *Ibidem*, p. 6.

69. *Ibidem*, p. 22.

70. *Ibidem*, p. 7-13.

71. Caminal, "Por la reforma federal...", 2010, p. 192-193.

72. M. Caminal, "Plurinacionalidad y federación: la división de la soberanía como condición para la construcción de uniones federales. Su aplicación en el caso del Estado español", a F. Letamedia, I. Ahedo i M. Zelaia, *Democracia, ciudadanía y territorialidad*, Oñati, IVAP, 2008, p. 155-156 i 163. Entre les reformes que cal abordar destaca: el reconeixement de la plurinacionalitat d'Espanya, la denominació de les comunitats autònomes a la Constitució i la igualtat entre les llengües oficials; l'eliminació de la província com a instància perifèrica de l'Estat; l'actualització i revisió del títol VIII de la Constitució, i la

En l'article "Por la reforma federal de la Constitución de 1978", planteja quins són els canvis necessaris entorn del reconeixement de la plurinacionalitat en tots els títols de la Constitució⁷³, que resumeix en quatre camps d'actuació federal (en l'àmbit lingüístic, institucional, econòmic i competencial).⁷⁴ Segons les seves paraules, la proposta que fa "no va más allá de proponer una adecuación o equiparación del Estado autonómico a las federaciones democráticas, con la voluntad de hacer posible un consenso mayoritario entre las fuerzas parlamentarias".⁷⁵ Tanmateix, la majoria, la que pot portar a terme la reforma constitucional, a hores d'ara a Espanya no pren aquest viarany.

4. L'autodeterminació

Per Caminal, l'estat és una categoria necessària en el món modern, però la seva concreció (o individualització) és contingent i no és eterna.⁷⁶ La seva posició contrària al nacionalisme, central o perifèric, fa que el pluralisme el derivi directament de la democràcia, de forma que l'acceptació de la divisibilitat del *demos* és una condició perquè el debat sobre la plurinacionalitat sigui efectivament lliure i entre iguals.⁷⁷ Una concepció nacionalment homogènia del territori va contra el pluralisme i també contra el principi democràtic, segons el qual el poder de direcció correspon a les majories, que l'exerceixen tot respectant els drets de les minories.

D'aquesta manera, afirma que "El derecho a la existencia y a su libre autodeterminación de las comunidades culturales y nacionales

---

representació i participació de les comunitats autònomes en l'Estat i la Unió Europea (p. 156-163). Uns anys abans a M. Caminal, "Federalismo y diversidad: la España plurinacional y la reforma constitucional", a C. Valls-Llobet i M. Donaldson (coord.), *Hacia una España plural, social y federal*, Barcelona, Mediterrània, 2005, p. 181.

73. Caminal, "Por la reforma federal...", 2010, p. 196-199.

74. Descrits a Caminal, "Por la reforma federal...", 2010, p. 201-206.

75. *Ibidem*, p. 196-197.

76. Caminal, "El federalismo pluralista. Diálogo...", 2003, p. 168.

77. Caminal, *El federalismo pluralista*, 2002, p. 220. El més important del *demos*, per Caminal i la seva visió del federalisme, és la seva divisibilitat, cosa que diferencia nacionalisme i federalisme. El primer posa l'accent en la unitat del *demos*, el segon en la seva divisibilitat, segons l'autor a "El federalismo pluralista...", 2004, p. 147.

debe ser garantizado por la democracia".⁷⁸ La idea del pacte federal, com he apuntat, inclou la possibilitat democràtica de sortida, com a garantia de l'efectiva llibertat en la seva decisió, de la mateixa manera que també conté la de formar part de la federació. El pacte federal parteix del reconeixement i del dret de decidir, tant d'ésser-hi com de sortir-ne.⁷⁹

En aquest sentit, sosté que l'acostament entre la tradició liberal-democràtica i el patriotisme republicà hauria de conduir a donar una solució positiva al dret d'autodeterminació i regular-lo constitucionalment. Per això, afirma que: "[C]om més democràtiques són les societats, com més s'avança en la igualtat material, com més es reconeix la diversitat nacional més ens acostem a la cultura republicana i federal, perquè donem més la paraula a les nacions reals sense discriminació ni dominació internes i externes".⁸⁰

El problema per Caminal és que s'autodetermina qui pot i no solament qui vol. Històricament es demostra que l'autodeterminació d'una nació depèn extraordinàriament de factors externs. Les potències internacionals sobrepassen i instrumentalitzen el factor intern. Els exemples en el pla internacional són múltiples, com ara els processos autodeterminadors de 1918 o de 1989, constata.⁸¹ Tanmateix, el dret internacional, al seu parer, té poc a dir sobre la constitució de nous estats, "més enllà de constatar-ho. La secessió roman bàsicament com un fenomen no regulat pel dret internacional".⁸²

---

78. Caminal, "El federalismo pluralista. Diálogo...", 2003, p. 170. Posteriorment, l'any 2004, havia llistat en set els punts necessaris de reforma estatutària i, en el seu cas, constitucional, a "Diversidad, representación y proceso federal", 2004, p. 134.

79. Per això, la primera orientació federal de la reforma de la Constitució és el reconeixement de la plurinacionalitat i, consegüentment, del dret dels pobles a l'autodeterminació. Caminal, "Por la reforma federal...", 2010, p. 197, que també haurà de regular-se en el títol X CE de la reforma constitucional (p. 199), en el sentit d'incloure la possibilitat de separació en determinades condicions de participació i de majoria.

80. Caminal, "Una lectura republicana i federal de l'autodeterminació", *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, 5, 2007, p. 37. Això és així, deia en pàgines anteriors, perquè "tant l'autodeterminació com la unió federal formen part indispensable del republicanisme perquè els pobles (com els ciutadans) viuen inevitablement junts en la diferència" (p. 14-15). I afegia, en la mateixa obra, que el patriotisme republicà "no pot ser més que la identificació de tots i cadascun dels ciutadans amb la república o pàtria i la disposició a defensar-la" (p. 23), conseqüència que es produeix no per efecte d'accidents geogràfics, fets històrics o herència ètnica, sinó "pel consentiment de viure en comú" (p. 23).

81. Caminal, "Estado, autodeterminación y catalanismo", 2002, p. 137-138.

82. Caminal, "Una lectura republicana...", 2007, p. 31.

A Espanya, es lamenta Miquel Caminal, "el federalisme és una utopia, millor dit una distopia per a la dreta i una part significativa de l'esquerra".⁸³ El nacionalisme espanyol no creu en l'autogovern, al qual ha arribat per resignació, fruit dels moments històrics en què estava afeblit.

En l'actualitat, "lluny d'obrir [el nacionalisme espanyol] vies de diàleg, es mou entre l'autisme, l'insult i l'amenaça". Conseqüentment, en la societat catalana ha arrelat la fatiga i la desafecció, de manera que el temps del federalisme "està sent sobrepassat pels esdeveniments" i la unitat del catalanisme es produeix "al voltant de l'única opció defensable per exclusió de totes les altres: la independència".⁸⁴ L'esperança, concretada a Espanya, és que la voluntat d'autodeterminació de la majoria de la nació catalana "sigui respectada i no ofegada per la força".⁸⁵ D'aquesta manera, es dona compliment a la darrera condició: "la secessió hauria de ser el darrer recurs quan totes les altres vies intermèdies no han estat possibles".⁸⁶

En les seves darreres contribucions públiques, creu que Catalunya necessita un estat propi, que no vol dir necessàriament un estat independent, i veu el catalanisme "avançant cap a un cul-de-sac", per les dificultats de presentar-se units tots els catalanismes i perquè el nacionalisme espanyol només cedeix en situacions límit.⁸⁷ Així mateix, considera que aquest nacionalisme uniformitzador és el primer "activador" dels separatismes perifèrics, i que la sentència del Tribunal Constitucional "contra" l'Estatut "tanca" tota expectativa de desenvolupament autonomista de la Constitució i confirma que la possibilitat de resoldre el conflicte nacional a Espanya s'ha esvaït.⁸⁸ Per això, recordant T. Payne, afirma que el sentit comú apunta que viure junts és l'opció millor, quan no hi ha greuges o arbitriats, "però quan

---

83. En les primeres línies de Caminal, "Trilogia federal...", 2013. Les tres cartes tenen cadascuna un títol (i subtítol) distint i expressiu: "1. Del federalisme utòpic a l'independentisme científic (Quan el lògic hauria de ser el contrari)"; "2. Federalisme o barbàrie (La força de la raó o la raó de la força)" i "3. La secessió de Catalunya (Una opció inevitable i legítima quan el pacte federal és impossible)".

84. Extret de diversos passatges de Caminal, "Trilogia federal...", 2013.

85. Paraules finals de Caminal a "Trilogia federal...", 2013.

86. Caminal, "Una lectura republicana...", 2007, p. 34.

87. Ponència citada dins *El projecte del catalanisme polític en l'horitzó de l'Europa del 2020*, p. 22-24 (esborrany).

88. Caminal, "Sentit comú", *Revista de Temes Contemporanis*, 33, 2010, p. 190.

no és així el mateix sentit comú convida a considerar la sortida de la independència”.⁸⁹

IV. Federalisme, representació política i llengua

Lligats de forma natural als estudis sobre federalisme, Caminal tracta altres temes específics que formen part del seu univers federal. El primer d'aquests temes és el de la representació política, que exposarem seguidament. El segon, dedicat a la llengua, serà el darrer apartat amb què es clourà aquest treball.

A) Pel que fa a la representació política,⁹⁰ la considera, juntament amb la participació, el pluralisme i la responsabilitat, un dels valors essencials d'una organització democràtica de la comunitat política estatal.⁹¹

Segons Caminal, el nacionalisme i l'estat nacional van de la mà, i no hi ha manera de representar la plurinacionalitat real sense “la renuncia previa del nacionalismo de estado o, lo que es lo mismo, de la identificación entre la nación culturalmente dominante y el estado”. Per això, és necessari canviar la cultura política i superar conceptes constitucionals obsolets com ara “sobirania”, “autodeterminació” i “estat nacional”.⁹² En aquest sentit, cal actualitzar els pilars de l'organització política estatal en les democràcies avançades, concretament la seva organització institucional. Si una democràcia, prossegueix Caminal, es fonamenta de forma efectiva en el poble, això és, en la ciutadania, “el interés general no puede nacer más que de la *diversidad* y el *pluralismo*. El pueblo como un concepto homogéneo y uniforme no existe, ni existirá. La diversidad es la característica general de las sociedades y sólo el pluralismo puede ser la vía legítima de su representación en los poderes públicos”.⁹³ Per a ell, el federalisme pluralista es basa en el fet que l'estructura institucional de la federació ha de ser policèntrica, i el

---

89. Caminal, “Sentit comú”, 2010, p. 191.

90. Sobre la representació en general, M. Caminal, “La representación y el Parlamento”, a M. Caminal (ed.), *Manual de ciencia política*, Madrid, Tecnos, 3a ed. 2008, p. 437-459.

91. Caminal, “Diversidad, representación...”, 2004, p. 127.

92. *Ibidem*, p. 127 i 128.

93. *Ibidem*, p. 130.

seu funcionament, asimètric.⁹⁴ A més, la pluralitat institucional i competencial és la "piedra angular del federalismo", la qual cosa comporta un pas més perquè el federalisme afronti amb èxit la regulació de la plurinacionalitat: "la necesidad de un reconocimiento institucional de las comunidades nacionales y/o culturales".⁹⁵ Per tant, no solament cal reconèixer, sinó que és necessari representar la diversitat.

Aquestes asseveracions són conseqüència de la seva visió plurinacional dels estats i de la seva proposta política del federalisme pluralista, que es projecta també institucionalment. En conseqüència, de cara a realitzar un horitzó federal respectuós amb el pluralisme, caldria basar-lo en quatre principis: la multilateralitat; l'asimetria; el dualisme competencial, i la solidaritat i cohesió.⁹⁶ Aquests principis impliquen reformes normatives a Espanya en relació amb la representació de la plurinacionalitat en les institucions generals de l'estat, particularment en la reforma del Senat com a cambra territorial de les nacionalitats i regions.

En les jornades sobre la reforma del Senat espanyol organitzades pels lletrats dels parlaments autonòmics, va fer una proposta de modificació constitucional de la segona cambra: "un Senado de las Nacionalidades y Regiones con igualdad de derechos respecto al Congreso de Diputados, con atribuciones perfectamente diferenciadas y con dos niveles de representación: las nacionalidades [...] y las regiones".⁹⁷ Aquest canvi d'orientació implica una modificació de la denominació del Senat, més lligat a l'article 2 CE, així com un canvi en l'elecció indirecta dels senadors, que provindrien d'una designació per part dels respectius parlaments (semblantment a Àustria), d'acord amb un repartiment proporcional segons la seva representació en aquells. Igualment, la representació de les comunitats nacionals i regionals no ha de ser paritària, i escull un sistema amb dos nivells, corregit en raó de la seva població. Finalment, proposa que el procediment d'adopció d'acords respecti la representativitat de les nacionalitats i regions i que

94. Caminal, "Nacionalismo liberal...", 2005, p. 158-162.

95. Caminal, "Diversidad, representación...", 2004, p. 132.

96. Aquests criteris els desenvolupa a Caminal, "Diversidad, representación...", 2004, p. 133-134.

97. Caminal, "Representación, territorio y plurinacionalidad: una propuesta asimétrica para un Senado de las nacionalidades y regiones", en F. Pau (coord.), *El Senado, cámara de representación territorial*, Madrid, Tecnos, 1998, p. 382-383.

“cada grupo parlamentario territorial decida previamente el sentido de su voto”.⁹⁸

B) Sobre el federalisme lingüístic

Com a conseqüència de la seva posició federalista es planteja també, tant en el pla teòric com pràctic, quines són les prescripcions que una constitució federal hauria de recollir, així com cap a on haurien de tendir les reformes en matèria de llengua a l'estat espanyol.

Aquest plantejament el fa sobretot a l'article "La reforma dels estatuts i la llengua catalana". de 2007.⁹⁹ En aquesta contribució, a partir de la idea que "la llengua forma part de la identitat personal i col·lectiva, i és l'expressió d'una comunitat de cultura. Afecta directament la dignitat de la persona", entén que la Constitució ha d'assegurar la plena igualtat en els drets i deures lingüístics de les persones.¹⁰⁰ La igualtat, per Caminal, és el principi que ha de permetre l'efectiva equitat entre les persones, per damunt de la seva identitat lingüística.

Igualment, afirma que "[u]na societat és democràtica en els inicis del segle XXI en la mesura que es reconeix en la diversitat cultural i lingüística que la conforma realment", criticant la imposició de l'artifici "França igual a francès" o "Espanya igual a espanyol".¹⁰¹

El *federalisme lingüístic* no empara un únic model. N'hi ha tants com formes federals.¹⁰² Tanmateix, el federalisme lingüístic, a partir de l'existència d'un federalisme plurinacional, comporta almenys dues coses: d'una banda, la justificació nacional de la diversitat i l'establiment d'una estructura federal, i de l'altra, l'existència d'una pluralitat lingüística que es projecta en el repartiment de responsabilitats i de competències entre l'ens central i els subcentrals. Caminal afegeix una tercera conseqüència: la igualtat entre les llengües al conjunt de l'àmbit estatal, sobre la qual tornarem més endavant.

98. Caminal, "Representación, territorio...", 1998, p. 383-384.

99. Caminal, "La reforma dels Estatuts i la llengua catalana", *Revista de Llengua i Dret*, 47, 2007, p. 227-245.

100. Caminal, "La reforma dels Estatuts...", 2007, p. 227.

101. *Ibidem*, p. 229 i 227.

102. A J. Vernet (coord.), *Dret lingüístic*, Valls, Cossetània, 2003, p. 47 i 58-61, s'empra l'expressió per definir un determinat estatus legal de plurilingüisme per contraposició a altres models.

En relació amb la Constitució espanyola de 1978, creu que el legislador estatal hauria de desplegar una llei regida per la plena igualtat de drets i deures entre les llengües espanyoles, cosa que matisa per raons de caràcter sociolingüístic, ja que la majoria dels espanyols no parla ni català, ni basc ni gallec.¹⁰³

A banda de la promoció de la igualtat, critica exageradament l'expressió *llengua pròpia* pel fet que l'adjectiu identifica llengua i territori, atenent un determinat sentit estratègic i de política lingüística del terme. Al seu parer, seria millor emprar el qualificatiu de *comuna*, amb una noció, no obstant el canvi de denominació, equivalent a la de llengua pròpia. Caminal reconeix que l'expressió *llengua pròpia* ha col·laborat a reduir jurídicament la insuficiència i ambigüïtat constitucional. Nogensmenys, per l'autor, *llengua comuna* "implica necessàriament el deure de conèixer-la i el dret a utilitzar-la", com ocorre amb el castellà.¹⁰⁴ Aquest deure, juntament amb el fet que sigui el català la llengua comuna, vehicular i preferent en l'educació i la llengua d'ús preferent en els mitjans de comunicació públics i privats, així com la llengua preferent d'ús social per part de la ciutadania, constitueixen les condicions perquè la llengua catalana sigui normalitzada.¹⁰⁵ Aquestes i altres mesures de redreçament que proposa Caminal no sempre estan vinculades a l'estructuració federal de l'Estat, sinó que tot sovint parteixen de les deficiències del model espanyol.

En aquest article també es fa un repàs de les reformes estatutàries de la Comunitat Valenciana, de Catalunya i de les Illes Balears, tot i que fa crítiques i propostes relatives a tots els Països Catalans. La solució federal hauria d'haver conduït a una major igualtat entre els drets i deures lingüístics. Tanmateix, com que no s'ha avançat en aquest sentit federal, la reforma dels estatuts, tot i que valora que és positiva, "no convida a l'optimisme" i la considera insuficient. Entre altres coses, al seu parer, hi manca una institució independent dels poders públics i amb autoritat sobre els diferents territoris.¹⁰⁶

Pel que fa al nou Estatut de la Comunitat Valenciana, sosté que es va fer amb la voluntat d'encavalcar-se a la reforma catalana i aigualir-la. Assenyala la incoherència que català i valencià siguin ambdós llengua pròpia i no tinguin els mateixos efectes jurídics, i que, a

103. Caminal, "La reforma dels Estatuts...", 2007, p. 230.

104. *Ibidem*, p. 231-232.

105. *Ibidem*, p. 232, 238 i 242.

106. *Ibidem*, p. 233 i 242.

més, la llengua pròpia de la Comunitat no sigui pròpia en alguns dels territoris d'aquesta. Conclou que la reforma reflecteix una concepció tradicionalista de la nacionalitat i cau en la utilització de la història "a benefici d'un regionalisme conservador, tradicional i identitari".¹⁰⁷

Respecte a Catalunya, la reforma no suposa grans canvis en el contingut, però sí en la forma, ja que eleva el rang de les disposicions que contenen prescripcions lingüístiques. Confia, en el moment de la publicació, que el Tribunal Constitucional aplicarà l'article 6 de l'EAC "en el sentit que hi hagi una igualtat efectiva entre el català i el castellà". Aquesta confiança no es compleix si atenem la STC 31/2010, on el Tribunal, a més de declarar inconstitucional el caràcter *preferent* de la llengua pròpia, desactiva altres mandats estatutaris, entre els quals hi ha la igualtat pel que fa al deure de conèixer el català i el castellà. Els avenços que plantejava la reforma estatutària en els articles 143, 34 i 50 EAC tampoc no reben el suport del Tribunal Constitucional, que els interpreta en un sentit contrari al desitjat per la norma. Tot i així, Caminal ja considerava que la reforma estatutària no resolía la promoció i la projecció del català fora del territori del Catalunya.¹⁰⁸

Finalment, en relació amb la reforma de l'Estatut de les Illes Balears, la considera "més concreta i de major compromís en la normalització de la llengua catalana", tot i que no es fan tampoc els passos necessaris per assegurar la plena igualtat de drets i deures, especialment pel que fa al deure de conèixer la llengua catalana.¹⁰⁹

Bibliografia

- CAMINAL, M., "Balanz de 30 anys. Catalunya i Espanya no encaixen". *L'Avenç*, núm. 323, 2007, p. 42-46.
- . "Catalanisme, democràcia i federalisme", a M. Caminal i F. Vilanova (eds.), *Federalisme, catalanisme, europeisme: corrents de pensament i pràctica política*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer, 2003, p. 121-153.
- . "Catalanisme i autogovern", a M. Caminal i J. Matas (ed.), *El sistema polític de Catalunya*. Barcelona: Tecnos / Edicions de la UB / Publicacions de la UAB, 1998, p. 25-53.

107. *Ibidem*, p. 234-236.

108. *Ibidem*, p. 237-240.

109. *Ibidem*, p. 240-241.

- . “Catalanismo y autogobierno”, a A. Hernández i J. Espinosa (coord.), *Nacionalismo. Pasado, presente y futuro*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000, p. 63-97.
- . “Catalunya, Espanya i Europa”, a M. Caminal i J. Matas (ed.), *El sistema polític de Catalunya*. Barcelona: Tecnos / Edicions de la UB / Publicacions de la UAB, 1998, p. 405-427.
- . “Democràcia, federalisme i estats plurinacionals”, a F. Requejo i M. Caminal (eds.), *Liberalisme polític i democràcies plurinacionals*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 2009, p. 401-450.
- . “Diversidad, representación y proceso federal”. *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid*, 2004, p. 121-135.
- . *El federalismo pluralista. Del federalismo nacional al federalismo plurinacional*. Barcelona: Paidós, 2002.
- . “El federalismo pluralista: democracia, gobierno y territorio”, a F. Quesada (coord.), *Plurinacionalismo y ciudadanía*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2004, p. 131-159.
- . “El federalismo pluralista. Diálogo con Joseba Arregui y Pablo Ródenas”. *Revista Internacional de Filosofía Política*, núm. 21, 2003, p. 166-174.
- . “Els catalanismes i l'Espanya plurinacional”, a N. Bilbeny i A. Pes (ed.), *El nou catalanisme*. Barcelona: Ariel, 2001, p. 135-152.
- . “Els partits nacionals i la sobirania política de Catalunya”, a E. Fossas (dir.), *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*. Barcelona: Proa, 2000, p. 321-371.
- . “Estado, autodeterminación y catalanismo”, a W. Safrán i R. Maáiz (coord.), *Identidad y autogobierno en sociedades multiculturales*. Barcelona: Ariel, 2002, p. 137-163.
- . “Federalisme asimètric”. *Nous Horitzons*, núm. 142, 1996, p. 5-6.
- . “Federalismo y diversidad: la España plurinacional y la reforma constitucional”, a C. Valls-Llobet i M. Donaldson (coord.), *Hacia una España plural, social y federal*. Barcelona: Mediterrània, 2005, p. 177-185.
- . “La política y la ciencia política”, a M. Caminal (ed.), *Manual de ciencia política*. Madrid: Tecnos, 3a ed. 2008, p. 21-41.
- . “La reforma dels Estatuts i la llengua catalana”. *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47, 2007, p. 227-245.
- . “La representación y el Parlamento”, a M. Caminal (ed.), *Manual de ciencia política*. Madrid: Tecnos, 3a ed. 2008, p. 437-459.
- . “L'autodeterminació no és la qüestió”. *Nous Horitzons*, núm. 175, 2004, p. 9-12.
- . “L'estat autònom espanyol: entre la resistència nacionalista i l'horitzó federal”, a M. Caminal i F. Requejo (eds.), *Federalisme i plurinacionalitat. Teoria i anàlisi de casos*. Barcelona: IEA, 2009, p. 475-540.
- . *Nacionalisme i partits nacionals a Catalunya*. Barcelona: Empúries, 1998.

- . “Nacionalismo, federalismo y democracia territorial”. *Claves de Razón Práctica*, núm. 73, 1997, p. 10-16.
- . “Nacionalismo liberal, federalismo pluralista y estados plurinacionales. Algunos argumentos en torno al diálogo entre el federalismo pluralista y el nacionalismo liberal”, a F. Fernández-Llebrecz i A. Valencia, *La teoría política frente a los problemas del siglo XXI*. Granada: Universidad de Granada, 2005, p. 145-165.
- . “Pi y Margall. El federalismo como ideología”, a J. Anton i M. Caminal, *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*. Barcelona: Teide, 1992, p. 245-284.
- . “Plurinacionalidad y federación: la división de la soberanía como condición para la construcción de uniones federales. Su aplicación en el caso del Estado español”, a F. Letamedia, I. Ahedo i M. Zelaia, *Democracia, ciudadanía y territorialidad*. Oñati: IVAP, 2008, p. 145-164.
- . “Por la reforma federal de la Constitución de 1978”, a J. Vernet (coord.), *La reforma de la Constitución a debate*. Palma, Institut d’Estudis Autònoms, 2010, p. 191-206.
- . “Representación, territorio y plurinacionalidad: Una propuesta asimétrica para un Senado de las nacionalidades y regiones”, en F. Pau (coord.), *El Senado, cámara de representación territorial*. Madrid: Tecnos, 1998, p. 381-385.
- . “Sentit comú”. *Revista de Temes Contemporanis*, núm. 33, 2010, p. 188-191.
- . “Trilogia federal, tres cartes d’un federalista català”. *L’hora. El diari en línia de Nou Cicle*, <http://www.noucycle.org/lhora/?p=10110> (consultat l’octubre de 2013).
- . “Una lectura republicana i federal de l’autodeterminació”. *Revista d’Estudis Autònoms i Federals*, núm. 5, 2007, p. 11-37.
- CAMINAL, M., i PICH, J., “Federalisme i catalanisme (1868-2010)”. *Activitat Parlamentària*, núm. 21, 2010, p. 8-15.